

TÜRK DİLİ II

Hafta 1

Okutman Engin ÖMEROĞLU

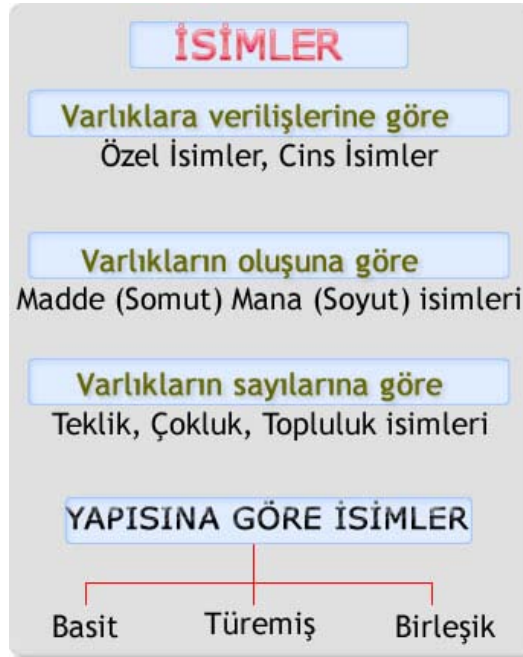
DİL BİLGİSİ

1. Anlam veya Görevleri Bakımından Sözcükler (Sözcük Türleri)

Adlar ve eylemler anlamlı sözcüklerdir. İlgeçler ise anlamı olmayan, sadece cümlede görev alan ve cümlede anlam ilgileri kuran sözcüklerdir.

1. 1. Adlar (İsimler)

Canlı cansız bütün varlıkları, kavramları tek tek veya cins cins karşılayan sözcüklere denir.

1.1.1. Varlıklara verilişlerine göre adlar

Varlıklara verilişlerine göre isimler özel ve cins isim olmak üzere iki gruba ayrılır. Varlıkları ve kavramları tek tek karşılayan isimlere özel isim, (*Atatürk, Fatih, Sakarya, Akçakoca, Tokat, Alpaslan, Sakarya Üniversitesi, Alifuatpaşa...*)

Varlıkları cins cins karşılayan isimlere ortak isim veya cins isim, denir. Özel isimler diğer varlıklar içinde benzeri olmayan varlıkların adı olduğu halde cins isimler aynı cinsten birçok varlığın ortak adıdır. (*deniz, ilaç, masa...*)

1.1.2. Varlıkların oluşuna göre adlar

Somut (madde), soyut (mânâ) isim olmak üzere iki gruba ayrılır. Somut (madde) ismi, duyularımızla algılayabildiğimiz varlıklara verilen isimlerdir: *masa, ağaç...* gibi. Soyut (mânâ) ismi ise, duyularımızla algılayamadığımız, varlığını zihnen kabul ettiğimiz kavramlara verilen isimlerdir: *sevgi, öfke, duygu, gönül...*

1.1.3. Varlıkların sayılarına göre adlar

Varlıkların sayılarına göre isimler teklik, çokluk, topluluk isimleridir.

Teklik isimleri aynı türdeki varlıkların her birine verilen isimlerdir; *ağaç, ev...*

Çokluk isimleri ise aynı türden birden fazla varlığın isimleridir. İsimlere gelen +lar çokluk eki ile çokluk ismi yapılır: *ağaç+lar, ev+ler...*

Topluluk isimleri Biçim açısından teklik olmasına rağmen anlam olarak bir grubu, topluluğu ifade eden isimlerdir. *aile, ordu, meclis, sürü...* Topluluk ismi olmadığı halde cümle içerisinde yan anlam kazanarak topluluk ifade eden kelimeler de vardır. "*Basketbol maçımızda bütün okul tribündeydi.*" Yandaki cümlede altı çizili kelime asıl anlamından farklı olarak topluluk ismi olmuştur. (İsim çekimlerini ve isimlerde küçültme konularını "Şekil Bilgisi" bölümünde inceleyeceğiz.

Zamirler, sıfatlar, zarflar aslında isim soylu sözcüklerdir. Bunun için bu sözcükler isim olarak kabul edilir.

1.1.4. Yapılarına Göre Adlar

Yapılarına göre isimler; basit, türemiş, birleşik olmak üzere üç bölümde incelenir. Basit isim yapım eki almamış isimlere denir: *araba, ev, çocuk...*

Türemiş isim ise yapım ekleriyle türetilmiş isimlerdir. Türemiş isimler iki türlüdür:

İsim kök ve gövdesinden türeyen isimler: *araba+cı, çocuk+lu, ev+li...*

Fiilden türeyen isimler: *geç-it, yaz-ı, yürü-y-üş...*

Birleşik isim ise iki ismin bir araya gelerek yeni bir kelime oluşturmaya birleşik **isim** denir: *hanım+eli, Ada+pazarı, Ali+fuat+paşa, cumartesi...*

1. 2. Adıllar (Zamirler)

İsmin, varlığın yerini tutan sözcüklere zamir denir. Bir sözcüğün cümlede zamir olabilmesi için o sözcüğün; ismin yerini tutabilmesi, isim çekim eklerini alabilmesi, isim tamlamalarında kullanılabilmesi gerekir.

"O, haftaya gelsin" cümlesindeki "o" sözcüğü bir ismin yerini tuttuğu için zamirdir. "Ahmet onun çantasını taşıdı" cümlesindeki "o" sözcüğü +(n)un çekim ekini alarak bir tamlama oluşturmuştur.

Zamirleri şahıs, işaret, soru, belirsizlik, dönüştülük ve bağlama zamirleri olmak üzere altı bölüme ayırabiliriz:

1.2.1. Şahıs (Kişi) Zamirleri:

Cümlede şahıs yerini tutan kelimelerdir: ben, sen, o, biz, siz, onlar. Kişi zamirleri tıpkı isim gibi isim çekim eklerini alabilir: *ban+a*, *biz+im*, *sen+in*...

1.2.2. İşaret zamirleri:

Varlıkları işaret yoluyla belirten kelimelere denir. *bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, böylesi, burası, orası, şurası, diğeri*...

Dikkat: "o" sözcüğü işaret zamiri veya şahıs zamiri olabilir. "O" sözcüğü bir kişinin yerini tutuyorsa kişi (şahıs) zamiridir. "O" sözcüğü bir nesneyi işaret yoluyla belirtiyorsa işaret zamiridir. Bu farklılığı cümledeki anlamdan çıkarabiliriz: 1. Beni o bile anlamadı. 2. O yazmaz, bunu al. Birinci cümledeki "O" kişi zamiridir çünkü bir şahsın yerini tutmaktadır. İkinci cümledeki "O" ise bir nesnenin yerini tuttuğu için işaret zamiridir.

1.2.3. Belirsizlik Zamirleri:

Hangi ismin yerini tuttuğu belli olmayan zamirlere denir: *Bazıları, herkes, biri, hepsi, bazısı, kimi, falan, birçoğu, başkası, herhangi biri...*

Biri bana doğruyu söylesin.

Kimileri yalan söyler...

1.2.4. Soru Zamirleri:

İsmin yerini soru yoluyla tutan kelimelere denir. *O burada kimi bekliyor? Çarşıdan bize ne almış? Sorulardan kaçını yaptın?...*

Dikkat: Türkçede dört türlü soru cümlesi vardır: Bu soru cümleleri; **soru zamiriyle, soru zarfıyla, soru edatıyla, soru sıfatıyla** ve **mi** soru ekiyle yapılır.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? = Soru zamiri,

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? = Soru sıfatı,

Nasıl çalıştın? = Soru zarfı,

Her zaman bu yolculuđu göze alır mi? = Soru eki.

1.2.5. Dönüşlülük Zamirleri:

Şahıs zamirlerinden daha kuvvetlidir. Dönüşlülük zamiri “kendi” sözcüğüdür. Bu sözcük *iyelik eki* alır: *kendi+m, kendi+n, kendi+miz, kendi+niz, kendi+leri...*

1.2.6. Yapılarına Göre Zamirler

Basit zamirler: *bu, sen ne...*

Birleşik zamirler: *bir+kaçı, bir+takım...*

1. 3. Sıfatlar (Önad)

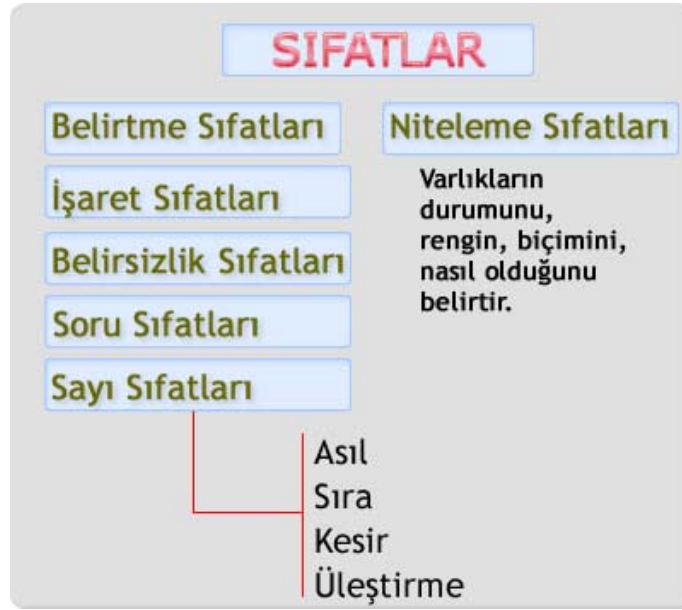
Adları niteleyen ya da çeşitli şekilde belirten sözcüklere **sıfat** (önad) denir. Sıfatlar daima isimden önce bulunur, isimlerin, zamirlerin önüne gelerek onları ya niteler ya da belirtir.

Bir sözcüğün sıfat olabilmesi için isim veya zamirden önce gelmesi ya da çekim eki alması gerekir. Sıfat çekim eki alırsa isimleşir. Böyle sıfatlara “adlaşmış sıfat” denir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi:

Hasta adam iyileşti.(sıfat)

Hasta+lar iyileşti.(isim)

Sıfat olan sözcük daima sıfat tamlaması şeklinde bulunur: Kırmızı gül almıştı.

Sıfatlar iki ana gruba ayrılır:

1.3.1. Niteleme Sıfatı

Varlıkların rengini, biçimini, durumunu belirten, kısaca varlıkları niteleyen sözcüklerdir:

İyi insan, kırmızı kalem, büyük ev...

1.3.2. Belirtme Sıfatı

Belirtme sıfatları ise; işaret, belirsizlik, soru, unvan, sayı sıfatı olmak üzere dört bölüme ayrılır:

A. İşaret Sıfatları: İsimleri işaret yoluyla belirten kelimelerdir. *Bu ev, şu ağaç, işte çocuk, o kitap, diğer çanta...*

B. Belirsizlik Sıfatları: İsimleri belli belirsiz belirten kelimelerdir: *Başka yazarları okuyalım, Her yerde bulunmaz, köpekler kimi zaman sevilmezler, Birkaç adam gelmiş...*

C. Soru Sıfatları: İsimleri soru yoluyla belirten, etkileyen sıfatlardır: *Kaç yıl geçti aradan ayrı? Hangi yürek daha güçlü? Ne kadar öğrenci var? Kaçınıcı iş? ...*

D. Sayı Sıfatları: İsimleri, zamirleri sayı yoluyla belirten sıfatlardır.

Asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları olmak üzere dört bölümde incelenir.

Asıl sayı sıfatı: *bir adam, on iki kalem...*

Dikkat: "**bir**" sıfatı cümledeki anlamına göre bazen belirsizlik sıfatı da olabilir. *Karşıdaki evden bir adam bizi gözetliyordu.*

Sıra Sayı Sıfatı: *birinci yarışmacı, on üçüncü sıra...*

Kesir Sayı Sıfatı: *beşte bir elma, yarım ekmek...*

Üleştirme Sıfatı: *ikişer limon, beşer zeytin...*

E. Unvan Sıfatları: Şahısların makamını, unvanını, durumunu, işini, lâkabını belirten sıfatlardır: *Deli İbrahim, Öğretmen Ahmet Bey, Sayın Aynur Hanım, Rektör Mehmet Durman Bey...*

Dikkat: Sıfatlar daima isimden önce gelir; ancak unvan sıfatlarında sıfat olan sözcük isimlerden sonra gelebilir; yukarıdaki örneklerde olduğu gibi.

1.3.3 Yapılarına Göre Sıfatlar

Yapılarına göre sıfatlar; *basit, türemiş, birleşik* olmak üzere üçe ayrılır:

A. Basit Sıfatlar: Kök halindeki sıfatlardır: *Bazı insanlar, güzel ev, üç kalem...*

B. Türemiş Sıfatlar: Yapım ekleriyle veya fiil köklerinden türetilen sıfatlardır:

akıl+lı insanlar, tat+lı kavun, ev+siz insanlar, yor+gun adam...

Dikkat: İsimlere gelen *+dAn+da* ve *+ki* yapım ekleri *türemiş sıfat* yapar: *göz+de öğrenciler, karşıda+ki ev...*

C. Birleşik Sıfatlar: Birden fazla kelimedenden oluşan sıfatlardır. Birleşik sıfatlar iki şekilde oluşur:

Anlamca Kaynaşmış Birleşik Sıfatlar: En az iki kelimenin bir araya gelmesiyle meydana gelen sıfatlardır: *açık+göz çocuk, can+ciğer arkadaş...*

Kurallı Birleşik Sıfatlar: Bu sıfatlar ayrı yazılır ve belli kurala göre meydana getirilir:

1. Bir sıfat tamlamasına **+lı** yapım eki getirilerek yapılır: *Uzun boy+lu adam, güzel huy+lu çocuk, kristal avize+li oda...*

2. Bir sıfat tamlamasında isim ile sıfatın yeri değiştirilir, isme üçüncü teklik iyelik eki getirilir: *eski kapı = kapısı eski ev, uzun boy = boyu uzun çocuk...*

3. Sayı sıfatlarıyla kurulan bir tamlamanın tamlananına **+lık** eki getirilir:

beş ay+lık bebek,

yüz yıl+lık bina...

4. Sıfat-fiil (fiilimsi) ve tekrar grubu (ikileme) ile meydana gelmiş öbekleşmiş birleşik

sıfatlar: *iyi kötü meyveler, irili ufaklı yemişler, yıllar önce karşılaştığımız adam...*

1. 4. Zarflar (Belirteç)

Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve kendi türünden (zarfların) anlamını belirten, kısan veya güçlendiren kelimelere **zarf** denir.

Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Zarflar çekimsiz unsurlardır. İsim olduğunda çekim eki alır. Fakat zarf oldukları zaman, hâl, yer-yön zarflarının dışındaki zarflar çekim eki almaz. Zarflar en çok fiille birlikte kullanıldığı için fiillerin sıfatı gibidirler.

Görev ve anlamlarına göre zarfları şöyle sınıflandırabiliriz:

1.4.1. Hâl (Durum) Zarfları:

Cümlede fiillerin, fiilimsilerin nasıl yapıldığını, durumunu belirten zarflardır: *Hâl zarfları kendi aralarında çeşitli bölümlere ayrılır:*

Dilek zarfları: *Tek sınavı kazan, gerisi kolay... Hiç olmazsa bunu alınız.*

Niteleme zarfları:

*Anlatılanları sessizce **dinliyorduk**. (fiil).*

*Bize iyi **davranan**(fiilimsi) doktor buradaydı.*

Dikkat: Tekrar grupları cümlede fiili, fiilimsiyi nitelerse **hâl zarfı olur**. *Gide gele yorulдум. Koşa koşa eve gittim...*

Tekrarlama zarfları: *Bir daha buraya gelmeyeceği. Sınava yine gireceğim...*

İhtimal zarfları: *Sınavı belki kazanırsın. Oraya gideceğimi herhalde bilmiyor.*

Kesinlik zarfları: *Onunla mutlaka konuşmalısın. Asla onunla görüşmeyeceğim.*

Yaklaşıklık zarfları: *Ders çalışması aşağı yukarı bir saat sürdü. Yolu hemen hemen tamamladı...*

Üleştirme zarfları: *Öğrenciler sırada üçer üçer oturuyorlardı.*

Cevap zarfları: *Evet, o olaydan haberim var... Hayır, sizinle sinemaya gitmiyorum...*

Sebeup bildiren zarflar: *Uyuya kaldığı için servisi kaçırdım...*

1.4.2. Zaman Zarfları:

Fiillerin, fiilimsilerin anlamını zaman bakımından belirten sözcüklerdir: *Ankara'ya yarın gideceğim. Eskiden ne güzeldi günler...*

Dikkat: Zaman bildiren sözcükler her zaman zarf olmaz. Zaman bildiren sözcükler bir kavramı karşılıyorsa isim olur: *Gece, sinsice sokağa çökmüştü. Bu cümledeki “gece” sözcüğü isimdir. Cümlede özne görevindedir. İsim ve sıfat tamlamaları zaman zarfı olarak kullanılabilir: Yarın akşam her zamanki yerde buluşuyoruz. Bu hafta bizim için çok zor geçecek... Bu cümlelerdeki tamlamalar zaman zarfıdır.*

1.4.3. Yer-Yön Zarfları:

Fiilleri, fiilimsileri yer-yön bakımından belirten sözcüklere denir. (*dışarı, içeri, aşağı, yukarı, ileri, geri...*) *Müdür bey hızla dışarı çıktı.*

Dikkat: Yer- yön zarfları çekim ekleri (isim durum ekleri, iyelik ekleri) aldığı zaman zarf olmaktan çıkarak isimleşir. Örnek: *Müdür Bey dışarı çıktı. yer-yön zarfı (zarf tümlecisi)*

Müdür bey dışarı+ya çıktı. isim. (yer tamlayıcısı.)

Yer- yön zarfları (*dışarı, içeri, aşağı, yukarı, geri...*) isimlerden önce gelip ismi belirtirse sıfat olur: *Aşağı katı onarmışlar. (aşağı kat: Sıfat tamlaması.)*

Yer-yön zarfları cümlede özne olarak kullanılırsa isim olur: *Dışarısı ne kadar güzel.*

Azlık Çokluk (ölçü, miktar) Zarfları: Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların, zarfların anlamları miktar, ölçü, bakımından belirten sözcüklere denir:

Pek çok, oldukça, gayet, biraz çok, oldukça, az, biraz, daha, en çok...

Bugün oldukça (Zarf) yorulduk(fiil).

Çok (zarf) çalıştığı (fiilimsi) için başarılı olmuş.

Sınıfın en(Zarf) iyi(sıfat) öğrencisi Oya'dır.

Onu gayet(M. zarfı) iyi(D. Zarfı) tanıyorum.

Soru Zarfları: Fiilleri, fiilimsileri soru yoluyla belirten, etkileyen kelimelerdir: *Sınava nasıl hazırlandın? Neden verdiğin sözünü tutmuyorsun?*

Gösterme Zarfları: Fiilleri, fiilimsileri gösterip belirten kelimelerdir: *Bak işte gidiyor...*

1.4.4. Yapılarına Göre zarflar

Yapılarına göre zarflar dört kısma ayrılır:

Basit zarflar: Yapım eki almamış zarflardır. *Yarın, çok, iyi...*

Türemiş zarflar: Yapım eki almış zarflardır. *Akşam+leyin, gid-ince...*

Birleşik zarflar: İki kelimenin birleşmesiyle oluşan zarflardır. *Niçin, nasıl, bugün...*

Gruplaşmış (Öbekleşmiş) Zarflar: Anlamca kalıplaşmış ve zarf görevinde olan sözcüklerdir:

İkilemeler (Tekrar Grupları) Zaman zaman, aşağı yukarı, koşa koşa...

YAZILI ANLATIM ÇALIŞMALARI

1. KOMPOZİSYON

1. 1. Kompozisyonun Tanımı

“Kompozisyon” sadece edebiyat için değil, bütün güzel sanatlar için *bir eser yaratma, meydana getirme, tertip etme, düzenleme*, anlamına gelir.

Toplumu, insanları yücelten, insanları *insan yığını* durumundan **cemiyet** durumuna yükselten “**söz**”dür. Sözün bu kudreti, *ifade sanatı* ile ortaya çıkar. Sözleri, yazıları ile toplumları sarsanlar, onları etkileyenler, çığır açanlar kudretini, “söz”ün sanatlı bir şekilde icra etmesinden alır.

İfade gücünün, bireyin özel hayatında da çok önemli bir yeri olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Hayat yolundaki başarıların çoğu hep “meram anlatma” sanatının içinde saklıdır.

Edebiyatta kompozisyon, gözlem, bilgi, duygu, düşünce ve hayallerin güzel, etkili, plânlı bir şekilde sözle veya yazıyla anlatılmasıdır. Sözcüklerin, cümlelerin, paragrafların belli bir düzene göre sıralanmasıdır.

Edebiyatta kompozisyonun temel malzemesi **dil**dir. Dil ise düşüncenin bir aracıdır. Düşünebilen bir varlık olan insanoğlu, sözcükler üretmiş ve bunların kompozisyonu ile edebiyatı meydana getirmiştir. Kısaca edebiyatın, kompozisyonun temeli dil; dilin temeli de **düşüncedir**. Tabiidir ki tek başına düşünce kompozisyon için yeterli değildir. Düşüncenin yanında **bilgi, gözlem, birikim, deneyim** gibi unsurlar da iyi kompozisyon için önemlidir. Kompozisyonu başarısız kılan en büyük etkenlerden biri, düşünceyi ayrıntılarla, kendimize has üslûpla geliştirememektir. Unutulmamalıdır ki kompozisyonda başarı, *ayrıntıda ve üslûpta* gizlidir.

2. 2. Kompozisyon Yazarken Dikkat Edilmesi Gerekenler

2.2.1. Buluş:

Kompozisyonun ilk basamağıdır. Kompozisyon yazarken zihninizde canlanan ilk düşünceler, duygulardır. Gözlem, düşünme, okuma, araştırma buluşun ana kaynağıdır.

2.2.2. Kompozisyonda Konu:

Kompozisyonda ele alınan, anlatılan düşünceler, olaylar, duygular manzumesine “**konu**” denir. Kompozisyon yazarken söz söylerken ele alınan konuyu iyice kavramamız, düşünceleri dağıtmamamız, konunun sınırlarını kesin olarak çizmemiz gerekir.

2.2.3. Ana Düşünce:

“*Niçin, yazıyoruz, ne anlatıyoruz?*” sorusuna verilecek cevap kompozisyonun ana düşüncesini oluşturur. Kompozisyon bir ana düşünce etrafında gelişir. Ana düşünceyi destekleyen yan düşüncelere de ihtiyaç vardır. Yazar, ana düşünceyi ortaya koyarken onu inandırıcı kılmak için *tanık gösterme, örnekleme, karşılaştırma, sayısal verilerden yararlanma, tasvir, tahlil, öyküleme* gibi çeşitli **anlatım tekniklerini** kullanır.

2.2.4. Kompozisyonda Plân:

Konularının özelliklerine göre düşüncelerimizi düzenleyip sıralamada bazı noktaları göz önünde bulundurmalıyız. Genel olarak kompozisyonda plân **üç bölümden** meydana gelir: *Giriş, gelişme, sonuç*. **Giriş** yazının ilk bölümüdür. Bu bölümde ele alacağımız konunun ana hatları ele alınır. Ayrıntılara girmeden konunun özüne göre düzenlenir. Bu bölümde okuyanın konuya ilgisini çekmek kompozisyonun başarısını artırır. **Gelişme** bölümünde konunun gövdesidir. Daha uzundur, ayrıntılara yer verilir. Konuyla ilgili çeşitli anekdotlar verilebilir. Bu bölümdeki paragraflar birbirine zincirleme bağlanır. Hikâye, roman, tiyatro gibi olay yazılarında bu bölüme “Düğüm” bölümü de denir. Sonuç bölümü kompozisyonun son bölümüdür. Giriş, gelişme bölümlerinde ele alınan konunun son ve kesin yargısı bu bölümde yapılır. Bu bakımdan bu bölüm giriş ve gelişme bölümlerine aykırı düşmemelidir. Kompozisyonun ana düşüncesi genellikle sonuç bölümündedir. Ancak bu durum kesin değildir. Ana düşünce giriş, gelişme bölümünde olabileceği gibi kompozisyonun bütününe yayılmış da olabilir.

2.2.5. Kompozisyonda Plânlama Nasıl Yapılır?

Kompozisyon “*plânlama*” demektir. Dolayısıyla kompozisyon yazmaya başlamadan önce yazacaklarımızın plânlamasını yapmalıyız. Bilgi toplama işini bitirsek bile hemen yazmaya başlamamalıyız. Topladığımız bilgileri amacımıza göre değerlendirmeli, bunların hangilerini yazımızda kullanıp

kullanmayacağımızı bilmeliyiz. Buna, bilgileri *düzenleme* ya da *plânlama* denir. Konuların özelliklerine göre fikirlerimizi düzenleyip sıralamada bazı noktaları göz önünde bulundurmaliyiz. Bu noktalar şunlardır:

Zamana Göre Plânlama: Bir olayın hikâye edilmesinde, işlerin yapılmasını anlatmada zaman, temel öge olarak ele alınır. Yazacaklarımızı oluş ve zaman sırasına göre yazmalıyız. Örneğin “Atatürk Kimdir?” konusunda bir kompozisyon yazmaya çalışalım. Bu yazıyı şöyle plânlamamız gerekir:

ATATÜRK

- a. *Tanıtma: Atatürk kimdir?*
- b. *Çocukluğu,*
- c. *Gençliği,*
- d. *Başarıları, eserleri,*
- e. *Milletimiz üzerindeki tesiri.*

Sebep-Sonuç İlişisine Göre Plânlama: Bazı konuları sebep-sonuç ilişkisine göre plânlamak gerekir. Örneğin II. Dünya Savaşı’nı yazıyoruz.

II. DÜNYA SAVAŞI

- a. . *Savaşın sebepleri,*
- b. . *Yapılan muharebeler,*
- c. . *–Varsa- anekdotlar,*
- d. . *Sonuçları*

Basitten Zora Doğru Plânlama: Herkesin bildiği bir düşünceden yola çıkılarak daha karmaşık bilinmeyen bilgilere doğru bir plânlama ile yazı tamamlanır. Örneğin “Suyun İnsan Hayatındaki Önemi” hakkında bir kompozisyon yazmak istesek yazının başında bilinen bir gerçekten hareket edebilir. Suyun hayatımızdaki temel unsurlardan bir oluşu, susuz hiçbir canlının yaşayamayacağı... vs. yazılabilir. Plânımızı aşağıdaki gibi yapabiliriz:

SU VE YAŞAM

- a. *İçtiğimiz su,*
- b. *Temizlik aracı olan su,*

- c. *Enerji kaynağı olan su,*
- d. *Medeniyetin doğup gelişmesine etken olan su.*

Yer Sırasına Göre Plânlama: Bir yeri, binayı, eşyayı tanıtmaya, tasvir etmeye ile ilgili konularda ayrıntıları ve düşünceleri **yer** sırasına göre düzenlemeliyiz, plânlamalıyız.

Örneğin “okulumuzu tanıtmaya” denildiğinde sıralama, plânlama şu şekilde olmalıdır:

OKULUMUZ

- a. *Okulun dıştan görünüşü,*
- b. *Giriş bölümü,*
- c. *İç bölümleri, derslikleri, idare odaları... vs*

Kompozisyonda Başlık: Başlıksız kompozisyon olmaz. Yazımızı bitirdikten sonra yazımıza konuya ve ana düşünceye uygun başlık konulmalıdır. Başlık yazı bittikten sonra konulmalı ve bu kesin bir kural olmamakla birlikte üç kelimeyi geçmemelidir.

Sayfa Düzeni: İyi bir kompozisyonda içerik kadar yazının okunabilirliği, sayfanın düzeni, kağıdın temizliği de önemlidir. Kurallara uygun olarak düzenlenmiş, özenle yazılmış bir yazı insanda okuma isteği uyandırır. A-4 boyutundaki çizgisiz kağıda yazılacak bir kompozisyonda, yaklaşık olarak üstten 3,5 cm, sağdan 4 cm, alttan 3 cm, sağdan 1,5 cm. boşluk bırakılmalıdır. (Bu ölçüler kesin değildir, değişebilir. Yazının uzunluğu veya kısalığına göre ölçülerde değişiklik yapılabilir.)

KOMPOZİSYON

Öğrencilerin imtihan kâğıtlarını okuyorum. Çoğunda bir yığın bilgi var. Fakat konu ile ilgisi yok ve karma karışık. Kompozisyon işte bunların zıddıdır. Çeşitli konularda düzensiz bir yığın bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Öğrenci herhangi bir konuda lüzumlu ile lüzumsuzu seçebilmeli, fikirlerini bir sıraya koymasını öğrenmelidir.

Karışık bir taş, demir ve cam yığını bir araya geldi mi bir mimarî eseri vücuda gelmez. Yapı için elbette buna benzer malzemeye ihtiyaç vardır. Fakat mimarî, her şeyden önce bir düzendir. Her taş bir plânın içinde yerli yerine konulunca bina göklere yükselir ve bir saadetin şarkısını söyler.

Batı dillerinden alınma kompozisyon kelimesi, çeşitli şeylerin düzenli olarak bir araya getirilmesi mânâsını taşır ve çeşitli sahalarda, mûsikide, resimde, mimarîde ve edebiyatta kullanılır. Kelimenin çeşitli sahalardaki tatbiki de gösteriyor ki kompozisyon; muhtevadan, yahut malzemedan ziyade, onların bir araya getirilişi ile ilgilidir ve bu çok mühim bir şeydir.

Tabiat ile hayat, insanoğlunun şekil vererek güzel ve faydalı eserler vücuda getirebileceği muazzam bir malzeme deposudur. Resim mi yapmak istiyorsunuz? Dünyada renkten ve boyadan çok ne vardır? Hakikî bir ressam konu bakımından da bir sıkıntı çekmez. Bütün tabiat ve hayat işlenecek konu ile doludur. Mühim olan, herhangi bir konu etrafında bir renk kompozisyonu vücuda getirmektir.

Sanatçının tabiata ilâve ettiği şey, yeni bir düzendir.

Sesler, taşlar, kelimeler ve fikirler için de durum aynıdır. Dünyada bir yığın çalgı âleti bir ses çeşidi vardır. Bunları gelişigüzel bir şekilde bir araya getirirseniz, sadece gürültü çıkarmış olursunuz. Mûsiki çeşitli sesler arasında güzel bir düzen kurmaktır. Yahya Kemâl, şiiri bir “kelimeler istif”i olarak tarif eder. Güzel bir mısradaki kelimelerin yerlerini değiştirdiniz mi, derhal büyüsü kaybolur.

Öğrencilere çeşitli örnekler vererek dizi, sıra, istif veya düzenin ehemmiyetini anlatmak lâzımdır. Düşünce karışıklığının önüne ancak böyle geçebiliriz.

Aslında her insan duyar, düşünür ve etrafında olanları fark eder. Fakat bunlar bizim içimize karmakarışık olarak girer. Her insan bir duygu, düşünce ve intiba deposudur. Konuşur veya yazarken, içinde bulunulan duruma göre bu depodan bazı şeyler seçer, cümle hâline getirir. Eğer onlar arasında bir bağ kuramazsak yazılan veya konuşulan şeyler, başkalarına saçma gelir. Saçmak ile ilgili saçma kelimesi, düzenin zıddıdır. Nazım, nizam, tanzim, muntazam kelimeleri de birbirinin akrabasıdır. Tanzim edilmiş her şeyde nazm (şiir)a yakın bir taraf vardır. Bir manav dükkânı veya bir vitrin tanzim edilince göze güzel görünür.

Nizam deyince akla asker veya ağaç dizisi gibi basit bir düzen gelmemelidir. Tabiatın yarattığı canlı varlıkları, nebat veya hayvanları yakından incellersiniz, teferruatına kadar işlenmiş bir nizam görürsünüz. Çiçek, kelebek, kuş, balık hatta bazı madenlerdeki renk ve şekil âhengi hayret vericidir. Bütün varlık açık veya gizli bir nizamı dayanır. “güneş manzumesi” “yıldızlar cümlesi” deyimleri bir gerçeğe tekâbül eder. İlim kâinatın nizamını keşfe çalışır. Öğrencilerde nizam fikrini uyandırmak için ilimlerden de faydalanılabilir.

Sosyal hayatta nizamın ehemmiyetini gösteren aktüel bir konu vardır: Trafik! Vasıtalar düzenli bir şekilde hareket ederse caddelerde hiçbir karışıklık olmaz. Hayat canlı bir şekilde akar gider. Düzene uymayanlar tarafından yol tıkanırsa herkesin canı sıkılır. Fakat insan, kafasının içinde bir nizam tesis edemezse dışarıda onu nasıl kurabilir? Kompozisyon derslerinin gayesi, öğrencilerin kendi düşünce ve duygu dünyalarına bir çekidüzen vermektir. Köpekler bir paçavra buldular mı didik didik ederler. Bazı öğrencilerin yazıları bende bu intibayı uyandırır. Bundan dolayı kompozisyon derslerini insan olmanın başlangıcı sayarım.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Başarılı Kompozisyon Yazmanın Kuralları

- İyi kompozisyon yazmak için çok okumalı, iyi düşünmeliyiz.
- Yazı okunaklı, kağıt temiz, düzgün olmalı.
- Kompozisyona girerken konu hemen belirtilmeli, sınırlanmalı.
- Konu paragraf paragraf işlenmeli.
- Konu ile ilgili sağlam düşünceler bulunmalı.
- Yardımcı düşünceler ana düşüncenin etrafında dönmeli.
- Düşünceler birbirini tamamlamalı.
- Konu dışına çıkılmamalı, Konunun bütünlüğünü bozacak gereksiz düşüncelerden sakınılmalı
- Açıklama ve ayrıntıya konuya girdikten sonra yer verilmeli.
- Uzun cümlelerden kaçınılmalı, ifade hatası yapılmamalıdır.
- Yalın, özlü cümleler kullanılmalı.
- İlgi çekici söz ve düşünceler bulunmalı.
- Giriş, gelişme, sonuç bölümlerine dikkat edilmeli.
- Noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmalı, noktalama, imlâ hatası yapılmamalıdır.
- Önce iyi düşün, sonra kaleme al, sonra incele, en son da düzelt.